

Как се променя едно училище

Лилия Кръстева, Ръководител стратегии, политики и програми,
Център за приобщаващо образование

Настоящият преглед на литературата е плод на проучването на добри практики за изграждане на приобщаваща среда в училище, което Център за приобщаващо образование направи и на практическата ни работа заедно с училищата за популяризиране на принципите и философията на приобщаването. Текстът обобщава основните елементи, които имат отношение при организиране на процеса на промяна към приобщаващо училище. Искрено вярваме, че в условията на очаквани и налагащи се трансформации в училищната среда, този преглед може да послужи за вдъхновение и отправна точка на директори и учители, на какво да обърнат внимание когато планират своята работа за приобщаващо училище.

Приобщаващото образование предполага училището да бъде учеща се организация, отворена към това да изследва практиките си и да се учи от тях.

За да е успешна промяната, тя изисква диалог между общността в училище, като двата основни въпроса са: „За кого е тази промяна?“ и „Кой има полза от нея и по какъв начин?“¹.

1. Училищна култура

Да се вземе предвид ролята на училищната култура в приобщаването, означава да се погледне отвъд осигуряването на индивидуална подкрепа и да се разгледа организацията на самото училище и по какъв начин тя способства приобщаването или му пречи (Booth and Ainscow, 2011²).

Приобщаващата организационната култура предполага преразглеждане и преосмисляне на практиките на преподаване и на управление на училището, така че те да са от полза за всички деца.

Приобщаващата култура съществува, когато директорът и учителите заявят ясно, че всички ученици са добре дошли в училище, без значение от техните потребности, когато учителите преподават като премахват бариерите пред ученето, когато всички са осмислили и са приели ценностите на приобщаването, когато могат да обяснят тези свои убеждения, когато са постоянни в усилията си, търсят отговори и други подходи, в случай, че познатите им практики не работят.

В допълнение, създаване на определени условия може да насърчи изграждането и утвърждаването на приобщаваща култура, като например:

¹ www.european-agency.org – Принципи на качествено приобщаване.

² Booth, T. Ainscow, M. Index for inclusion, 2011

- възможност – място и време за споделяне на притеснения и трудности от страна на педагозите и специалистите в училище;
- информационни материали, които да съдържат философията и ценностите на приобщаването на училището;
- осигуряване на ресурси за класната стая – за разнообразяване на преподаването;
- създаване на възможности за участие в обучения за учителите.

Изключително важно за организацията на подкрепата в училище е културата на приобщаване да бъде изразена преди всичко от директора на училището и след това споделена с целия училищен персонал и общност.

В Профил на приобщаващия учител, Европейската агенция³ подчертава нуждата училището да приеме следните приобщаващи ценности:

- ценене на различията между учениците,
- подкрепа за всички ученици,
- работа с общността,
- постоянно професионално развитие.

2. Нагласи

Нагласите на учителите са основен фактор в промяната към приобщаваща училищна среда, която трябва да бъде постигната. Според една от теориите за промяната на нагласите (Айзен, 1991), действията на учителя са обусловени едновременно от:

- индивидуалните нагласи, в случая към приобщаващото образование, към различията, към децата със СОП. Самите нагласи са повлияни от вярванията (знанието), които учителят има – за приобщаващото образование, за специалните потребности и от преценката, която прави за последствията от неговите предстоящи действия;
- нормите в колектива – т.нар. социален натиск – в случая, най-голямо влияние върху поведението има, какво колегите и директорът на училището мислят за съответното действие. Позитивното отношение на учителския колектив и на директора към приобщаването генерират позитивни индивидуални нагласи на учителите.
- предполагаемият контрол, който учителят вярва, че може да упражни върху действието, което извършва; тук основна роля има увереността на учителя в неговата компетентност за конкретната промяна, в това доколко може да влияе на приобщаването.

³ www.european-agency.org

Според изследователите (Cullen and Noto, 2007)⁴, успешното приобщаване зависи от нагласите на учителите към:

- децата със специални потребности
- тяхната професионална роля в приобщаването на децата със СОП
- смисъла на приобщаването

Това могат да се определят като основните теми, по които е необходимо в екипа в училище да се инициират дискусии, обучения и работа.

Преразглеждане на нагласите и на отношението, което имаме към увреждането и към приобщаването има водеща роля в промяната. Необходимо е усилията да бъдат насочени в посока да помогнат на учителите и специалистите да анализират и да осмислят своите предразсъдъци към приобщаването, както и вярванията, които те имат за увреждането. Това са фактори, които определят начина на преподаване и процеса на приобщаване, Slee, (2006). Без значение, колко ефективни са практиките на преподаване, които се използват в училище, ако отношението към различието е останало в рамките на стария, медицински модел, който очаква ученикът да „оздравее“, да се промени, приобщаването няма да бъде успешно, нито качествено.

3. Училищни политики за приобщаване

Когато принципите и процедурите на приобщаващото училище са част от политиката на самото училище, това е първа стъпка към сигурност, че те ще бъдат спазвани. Политиката е мястото, където се събират и синхронизират всички компоненти на приобщаващото училище, за да могат да се съизмерят един с друг и да намерят своето място един спрямо друг (Booth and Ainscow, 2011⁵).

Като начало е важно училището да изясни какво означава за него приобщаването. Определението за приобщаващо училище би отразило разбиранията на училищния персонал и общност, както и какви права са свързани с приобщаването и какви практики засяга приобщаването.

Целите на приобщаването, както и ясно заявяване на критериите за прием на деца със СОП трябва да бъдат включени в политиката на училището.

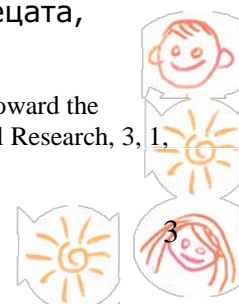
Като част от политиките за приобщаване е необходимо училището да предоставя на всички родители информация за процедурите и за практиките, които са свързани с подкрепата на децата със СОП, включително възможностите за такава подкрепа осигурени от училището, стъпките, необходими тя да бъде предоставена, ползите от нея.

Стъпките на подкрепата:

- навременното разпознаване на обучителните трудности при децата,

⁴ Cullen, J. & Noto, L. (2007). The assessment of pre-service general education teachers' attitudes toward the inclusion of students with mild to moderate disabilities. *Journal for the Advancement of Educational Research*, 3, 1, 23-33.

⁵ Booth, T. Ainscow, M. Index for inclusion, 2011

- оценката на образователните потребности – с всички необходими инструменти за нея
- изработването на индивидуалните образователни програми
- работата по индивидуалните програми

е необходимо да бъдат ясно обяснени и разписани в политиката за приобщаване. Важно е тези стъпки да са обяснени и разбрани от всички учители и специалисти в училище, за да е сигурно, че те ще бъдат подкрепени и следвани.

Ролите и отговорностите на всички участници в подкрепата също са част от политиката на училището, както и мястото на партньорството с родителите на учениците. Ролята и мястото на всеки един от специалистите в подкрепата на детето трябва да намери място в политиката.

Организация на заявките за обучения за учителите и на специалистите за работа с деца със СОП са друг важен компонент на политиката на училището.

Етичните въпроси, като съгласието на родителите, конфиденциалността на информацията, споделянето и обмена на информация, също са част от училищната приобщаваща политика

Подкрепа от външни за училището институции и организации – в училищната политика е добре да бъде предвидено и доколко и в кои случаи училището ще търси подкрепа и сътрудничество с други местни организации, които имат специфична експертиза. Този компонент от политиката има възможност да бъде изграден на база на модела на взаимодействие между образователната, социалната и здравна система, който по същество представлява практика за работа на приобщаващото училище в държави с традиции в приобщаващото образование.

4. Ролята на директора на училището

Ролята на управлението на училището за въвеждане и за утвърждаване на приобщаващо образование в училище е определяща. Според Европейската агенция за специални образователни потребности, училището не може да се променя без добро управление, което да популяризира начини на работа и нагласи, които са в синхрон с принципите на приобщаващо образование.

Ролята на директора на училището, който е традиционния представител на лидерство в училището, е свързана:

- С вдъхване на увереност на учителите в техните умения, особено в ситуация на промяна, при въвеждане на нови практики.
- С насърчаване на ученето, на експериментирането, на иновациите сред учителите

- Със запазване на културата на приобщаване в училището, Fielding et al. (2005)⁶.

Роля на директора е също така ежедневно да подкрепя, посредством общуване с учителите, креативните взаимоотношения и обмен на практики, взаимосвързаност между учителите, без да изисква висока степен на специализация на учителите и профилиране на уменията, които те притежават. По този начин той би насърчил учещата функция на своята училищна организация и би подкрепил реалната промяна към приобщаващи практики и култура.

5. Ролята на учителите

Учителите имат една от централните роли в приобщаващото училище. Важно е те да припознаят процеса и да получат увереност в своите умения и знания, в това че могат да преподават на различните деца (Avramidis et al., 2000)⁷. Подкрепата, която учителите намират за ефективна в усилията си да бъдат приобщаващи учители е следната:

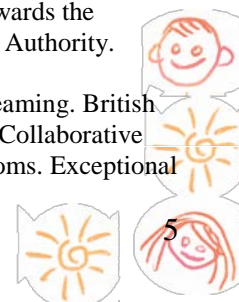
- Подобряване на техниките и методите на преподаване са от основно значение за това учителят да се чувства уверен.
- Сътрудничеството и екипната работа, както и времето отделено за планиране и за разговор по конкретна тема за даден ученик също са успешни подходи, даващи увереност на учителите (Lindsay, 2007, Hunt et al., 2003)⁸.
- Общуването на учителите в създадени професионални общности също има значение в процеса на изграждане на приобщаващо училище.
- Съобразяване с броя ученици в клас, където има дете със СОП.

Въпреки, че учителите са практиците, които имат водеща роля за образованието на децата, те не могат да бъдат единствено отговорни за това. Учителите имат нужда да им бъдат предоставени условия, за да могат те да прилагат приобщаващи практики. В тази връзка, подготовката на учителите за приобщаващо образование не е нужна само в посока на подобряване на техните знания и умения, но и в посока на осмисляне на приобщаващите ценности и принципи, приобщаващата култура.

⁶ Fielding, M., Bragg, S., Craig, J., Cunningham, I., Eraut, M., Gillinson, S., Horne, M., Robinson, C. and Thorp, J., 2005. Factors influencing the transfer of good practice. London: Department for Education and Skills

⁷ Avramidis, E., Bayliss, P., and Burden, R. (2000). A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one Local Educational Authority. *Educational Psychology*, 20 (2), 193-213

⁸ Lindsay, G. (2007). Educational psychology and the effectiveness on inclusive education/ mainstreaming. *British Journal of Educational psychology*, 77, 1-24. Hunt, P., Soto, G., Maire, J., and Doering, K. (2003). Collaborative teaming to support students at risk and students with severe disabilities in general education classrooms. *Exceptional Children*, 69, 315-332

6. Сътрудничество между учители и специалисти и екипна работа

Освен знания и умения в своята област, необходимо е учителите и специалистите да притежават умения за работа в екип и да си сътрудничат за това учениците да са ефективно приобщени в училище.

За да може едно партньорство да е ефективно, е необходимо да се осигури ясно разписани роли и отговорности, времето и честотата на срещите. Това помага за създаване на организация на работата, която е насочена към по-ефективно разрешаване на проблеми и посрещане на различните предизвикателства пред приобщаването на регулярен принцип. (Frattura and Capper, 2007)⁹.

Когато учителите и специалистите работят като екип, това помага за ефективно компенсирание на трудностите при ученето на децата със СОП (Florian, 1998)¹⁰. В допълнение, когато тази екипна работа се случва в общата класна стая, а не като индивидуална работа с детето, качеството на преподаване на учителя се подобрява, учениците са по-ангажирани и участващи, а самият учител може да се фокусира върху преподаването Blatchford et al. (2004)¹¹. Присъствието на ресурсния учител, или на помощник учител в клас допринася с нови преподавателски умения в класната стая, когато учителят и ресурсният учител са планирали заедно часа (OECD, 2005)¹².

Сътрудничеството между учителя и специалистите има много измерения, от сътрудничество в нормативно разписаните стъпки при предоставяне на подкрепа за дете - оценка на потребностите, изготвяне и работа с индивидуалната образователна програма, до консултации и съвети при чисто практически подходи и методи от ежедневната преподавателска работа.

Практика в различни държави е екипите в училищата да имат специално отделено време – час за професионално развитие, обикновено всяка седмица, в което учителите и специалистите имат възможност да споделят в групи за споделяне на практики, съвместно дискутиране, планиране и анализиране на уроци.

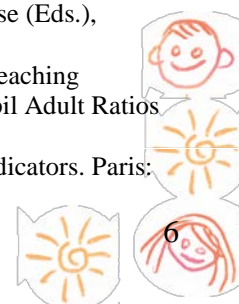
Доколкото ролята на подкрепата, която учителите имат в клас е изключително важна за успеха на приобщаващата класна стая и във връзка с това, че извеждането на децата от класната стая за индивидуална работа все по-рядко се признава за приобщаващ подход е необходимо да се преосмисли и мястото на ресурсния учител и вероятното ново място на помощник учителя (Farrell,

⁹ Frattura, E.M. and Capper, C.A., 2007. Leading for Social Justice: Transforming Schools for all learners. Thousand Oaks, CA: Corwin Press

¹⁰ Florian, L. (1998). Inclusive practice – What, why and how? In C. Tiltstone, L. Florian, and R. Rose (Eds.), Promoting inclusive practice. London: Routledge.

¹¹ Blatchford, P., Russell, A., Bassett, P., Brown, P., and Martin, C. (2004). The role and effects of teaching assistants in English primary schools (Years 4 to 6) 2000-2003: Results from the Class Size and Pupil Adult Ratios (CSPAR) KS2 project. Research Report RR605. London: DfES.

¹² OECD (2005). Students with disabilities, learning difficulties and disadvantages: Statistics and indicators. Paris: Author.

2000)¹³. Извеждането на децата от клас може да насърчи чувство за безпомощност и зависимост от ресурсния учител, като в същото време възпрепятства изграждането на приятелства на детето със съучениците му, Lorenz (1998)¹⁴. Изследователи посочват необходимостта ресурсният учител постепенно да се оттегля от индивидуалната работа с детето в клас и да насочва усилията си към планираща работа с учителя, насърчаване на екипна работа между учениците, с участието на детето със СОП и др.

7. Участие на учителите и на училището в професионални мрежи, сътрудничество

В училищното образование, мрежи между училища или между учители, които са създадени заради възникнала нужда от обмен на опит и нужда от сътрудничество са по-ефективни, отколкото мрежи, които са създадени от външна за училищата инициатива за подобрене на училищната среда. Мрежите за сътрудничество позволяват на училището само да намери решение на даден проблем, посредством обмен с други училища, а не да участва в програми, които не са създадени специално за неговите конкретни нужди. Според някои автори, именно мрежите за сътрудничество са ефективни агенти на промяната и подобряване на ефективността на училищата, (Muijs, Ainscow, Chapman and West, 2011)¹⁵.

8. Оценка на образователните потребности, изработване на Индивидуална образователна програма и преглед на програмата

Оценката на образователните потребности на детето е базата за модифициране на програмата и за изготвяне на индивидуалната образователна програма, а в следствие да се проследи и напредъка на детето и ефикасността на прилаганите техники и методи на преподаване. Важно е в оценката на потребностите да бъде въвличен педагогическия персонал, който има отношение към детето. Това ще гарантира, че работещите с детето познават неговите потребности, знаят силните му страни и могат да прилагат подходи за развитие на силните страни и компенсирание на слабите.

Необходимо е да не се пренебрегват факторите, които са свързани със самото дете и които взаимодействат със средата в процеса на учене, Lindsay (2003)¹⁶. Според Линдзи е необходима балансирана перспектива, за да може по-точно да бъде определена възникналата потребност от подкрепа, въз основа на взаимодействието между ученика и неговите вътрешни характеристики от една страна и бариерите, и подкрепящите елементи на средата от друга.

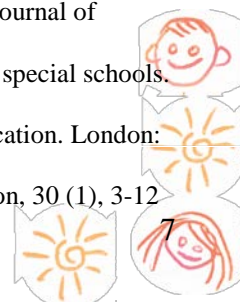
Индивидуалната образователна програма е документ, който освен, че представлява план, с цели и задачи в посока напредък на детето, той също

¹³ Farrell, M. (2000). The impact of research on developments in inclusive education. *International Journal of Inclusive Education*, 4 (2), 53-162.

¹⁴ Lorenz, S. (1998). *Effective in class support: The management of support staff in mainstream and special schools*. London: David Fulton.

¹⁵ Muijs, D., Ainscow, M., Chapman, C. and West, M., 2011. *Collaboration and Networking in Education*. London: Springer

¹⁶ Lindsay, G. (2003). Inclusive education: A critical perspective. *British Journal of Special Education*, 30 (1), 3-12

така осигурява и своеобразна прозрачност на работата на педагозите и отчетност при работата с всяко дете.

Изключително важно е в оценката на потребностите, а така също и при изготвяне на индивидуалната програма да бъдат привлечени, като активни участници родителите и детето.

Ефективността на целите и задачите, на подходите и методите на работа с детето, които са заложи в индивидуалната образователна програма е необходимо да бъдат преразглеждани, като честотата варира, в зависимост от потребностите на детето. Когато детето не постига заложените цели е необходимо да се разгледа пълния набор от фактори, които пречат или допринасят за напредък и да бъдат предложени различни начини за преодоляване бариерите.

9. Напредък на учениците

Приобщаващото образование е качествено образование на всички ученици. Често постиженията на децата се измерват чрез стандартизирани тестове. Желанието да се подобри представянето на тестовете е в противоречие с философията на приобщаващото образование. По същия начин, притеснението, което учителите постоянно декларират за това, че ученикът със СОП не постига ДООИ, реално им пречи да упражняват принципите на приобщаващо образование в своето преподаване и в отношението си към децата.

Приобщаващото образование може да бъде поставено под въпрос, заради конфликт на отделни политики, които от една страна насърчават училищата да приемат и подкрепят децата със СОП, а от друга ги задължават да изискват всички ученици да постигат ДООИ и не предоставят убедителна алтернатива, ако детето не покрие ДООИ, каква реализация може да има с удостоверение за завършена степен с качествени оценки. Този аспект от отговорността, която има училището го поставя в позиция без полезен ход за самото училище и за детето.

Често увреждането се използва като извинение, че детето не напредва в ученето. Училището се фокусира върху необходимостта да получи повече подкрепа и насочва по-малко внимание и енергия към ефективността на своите практики за приобщаване на децата с увреждания.

10. Участие на децата

Според авторите Higgins, MacArthur and Kelly (2009)¹⁷, за да е успешно приобщаването в класната стая е важно всички деца: да имат възможност да бъдат активни, да покажат онова, в което са добри, да променят представите за различието. По отношение на децата със СОП, участието им е изключително важно при оценка на техните образователни потребности, както и при преглед на техния напредък – какво им харесва в училище и какво не им харесва, кое представлява трудност за тях и кое от учебния материал е особено интересно.

¹⁷ Higgins, N., MacArthur, J. and Kelly, B., 2009. 'Including disabled children at school: Is it really as simple as "A, C, D"?' International Journal of Inclusive Education, 13 (5), 471–487

Възможността децата да изкажат мнението си е гаранция за това, че възрастните не пренебрегват как се чувства детето и че те няма да предприемат действия в името на детето, без да са чули какво мисли самото то. Участието на децата се променя с възрастта, но дори и по-малките ученици могат да бъдат консултирани, като за целта могат да се използват креативни техники – рисуване, игри, музика.

11. Участие на родителите

Като част от приобщаващата култура на училището, е обособено участието на родителите в училищния живот. Това участие, според проект Инклюд-ед¹⁸ може да бъде представено на няколко нива:

- Информативно участие – родителите са информирани какво правят децата в училище.
- Консултативно участие – родителите са консултирани за това какво се случва в училище
- С право да участват в решенията – родителите взимат решения за училището
- Оценъчно участие – родителите участват в оценяването на децата си
- Образователно участие – родителите участват в процеса на учене със своите деца и те самите се учат.

12. Участие на цялата общност в процеса на приобщаващо образование

Според ЮНЕСКО „успехът за създаване на приобщаващо училище, което е път и към приобщаващо общество, се дължи на споделяне от всички участници в процеса на обща визия и конкретни стъпки, необходими за постигането ѝ. Барьерите пред приобщаващото училище могат да бъдат премахнати, когато има сътрудничество между всички страни в процеса, училищна общност, местни и национални институции.“¹⁹

Приобщаващото училище не е цел само за себе си, а е условие за изграждане на приобщаваща общност и общество. Затова е необходимо общността да изисква от всички участващи в образованието да носят отговорност за това всички ученици да получат качествено образование, като отделят за това необходимите ресурси и се противопоставят на практиките на изключване.

¹⁸ www.includ-ed.eu

¹⁹ UNESCO, 2009. Policy Guidelines on Inclusion in Education. Paris: UNESCO

